

POEZIJA U RAZDOBLJU PROTOREALIZMA

IVAN TRNSKI

Po eo je s književnim radom u Danici 1835, a posljednja prigodnica objavljena mu je u Savremeniku 1910. Njegov rad obuhvaća nekoliko desetljeća – od početaka ilirskog pokreta do kraja hrvatske moderne. Pod utjecajem njemačke metrike (prije Šenoine pojave), Trnski je najplodniji novelist u Vijencu, kao i prevodilac raznih pjesnika (Schillera, Goethea, Mickiewicza, Shakespearea, Puškina i drugih).

Za vrijeme apsolutizma *Krijesnicama* (1863.) suprostavlja se germanizaciji. Te pjesme nastojale su aktivirati žene u borbi za narodna prava, a ujedno Trnskom donijele glas najboljeg lirskog pjesnika. U kasnijem radu više je prigodni ar koji je obrađivao patriotske motive. Pisao je epske pjesme (slabo uspjele), a autor je i nekoliko pripovijesti.

Trnski nije ostao zabilježen kao velik pjesnik, ali mu ime ostaje vezano uz imena brojnih iliraca s kojima je prijateljevao (među njima i Dragojla Jarnevića kao jedina aktivna žena spisateljica). Prvi predsjednik Društva hrvatskih književnika, osnovanog 1900. god. Umro je 1910. kao posljednji ilirac.

LAVOSLAV VUKELI

Od zaborava je ovog pjesnika spasila 1879., u Vijencu posmrtno objavljena pjesma *Kod Solferina* koju je Krleža u knjizi *Moj obračun s njima* ocijenio kao izuzetno umjetničko ostvarenje te kao stvaralačku uvertiru u period ozbiljnih lirskih svjedočanstava u panorami hrvatske poezije. Uz Palmovića Vukeli je doista bio najsnažniji lirski talent, kao lirik jači od Šenoe i od Markovića (po ocjeni Antuna Barca).

[...]

Svoju ljubavnu poeziju (najvećim dijelom bez stvarne inspiracijske osnove, osobnih tonova i ličnih doživljaja) Vukeli piše pod utjecajem poljske romantike i naše starije dubrovačko-dalmatinske lirike. Kao pjesnik i pripovjedač nastavlja književna shvaćanja iliraca, smatrajući i književnost sredstvom za odjelotvorenje nacionalnih ciljeva. Klišeiziranoj shemi otela se jedino već spomenuta pjesma *Kod Solferina* koja se posve oslobodila retoričkog ratobornog patosa i zanosnog herojstva te kroz tragičnu sudbinu nacionalnog maritirija izrazila besmislenost rata. U tom razmišljanju smrtno ranjenog Krajišnika na stranom bojištu te u pitanju zašto se prolijeva hrvatska krv na stranim ratištima, izražen je duboki osjećaj tragike osobnog i nacionalnog udesa.

Vukeli ev prozni rad sastoji se od svega dvije kra e novele (*Hajduk Rade* i *Krvava dioba*) te nekoliko nedovršenih crtica za koje je gra u uzimao iz krajiškog života. Po jezikoslovnom opredjeljenju bio je pristaša Kurel eve «rije ke škole» te njegov prozni izraz ima zna ajke narodnog izražavanja.

(Nedjeljko Mihanovi : PSHK 44, Zagreb 1970.)

ANDRIJA PALMOVI

U prvim pjesmama nastavlja predromanti arsku ilirsku poeziju, a kasnije se javlja kao refleksivno-lirski pjesnik, po duhu romantik, s lirikom intimnih doživljaja i subjektivnih raspoloženja izraženih u elegijama, baladama , romancama i sonetima te ga mnogi kriti ari karakteriziraju kao najlirskiju pojavu u razdoblju našeg romantizma.

Kada je 1871. u Vijencu objavio svoju elegi nu pjesmu *Osmo udo* [aluzija na sedam svjetskih uda] u kojoj pod maskom anti ke inspiracije iznosi svoje ljubavne osje aje, jednoglasno je bio prihva en kao veliki pjesni ki talent. Njegova ljubavna lirika prožeta je jednim duboko zatomljenim i sublimiranim treperenjem erotike. Ona je ujedno bol i strast užitka. U njoj ne nalazimo niti jednog religioznog motiva jer iz tih stihova izviru iskrene emocije neiživljene ljubavi jednog nesretnog pjesnika kapelana.

Kod Prešerna nalazi uzor za svoj *Sonetni vijenac* u kojem se upustio u složenost novih poetskih oblika. Najizvornije objavljivanje njegove pjesni ke izražajnosti i duševnih trzaja patriotizma o itovalo se u njegovoj elegiji o nesretnoj sudbini Zore Veronike Zrinjske koja raste do stravi nog obujma sablasnih prizora i u kojoj se odrazuje demonska slika stanja naše prošlosti.

U strukturi Palmovi evih stihova opažamo tragove stvarala ke napregnutosti; radio je sporo i teško, shva aju i književni rad kao ozbiljnu umjetni ku djelatnost. U njegovoj poeziji osje a se oporost forme i tvrdo a izražaja, ali i gr eviti napor za individualnim poetskim izrazom. Unosi i stvara nove metri ke sheme i bogatu bujnu frazu te prili no slobodno upotrebljava dijalekatske izraze. Stvorio je vlastiti ritam, stil i kompoziciju.

(Nedjeljko Mihanovi : PSHK 44, Zagreb 1970.)

RIKARD FLIEDER JORGOVANIĆ

Jorgovanić je volio idealno kao trubadur, a njegova specifična distanca prema voljenoj ženi predstavlja posebnu suptilnost njegove poezije. Ipak, snaga njegovih čuvstava i pjesnička inspiracija slabili su u mučnoj borbi s izrazom i u svladavanju prepreka koje mu je postavljao neizgrađen pjesnički stil. Svoje balade i romance (*Sastanak*, *Mladićev san*, *Vodeni ljiljan*) ispijevao je služeći se najbanalnijim romantičarskim pjesničkim sredstvima. Ipak, njegova poezija u sebi nosi neki skriven osjećaj života (svoju bol prikriva djetinjom nadom i vedrinom) i stvaralačke pretenzije za postizanjem što većeg umjetničkog savršenstva. Tu eksploatiranu romantiku možda spašava upravo autobiografska autentičnost.

(Nedjeljko Mihanovi : PSHK 44, Zagreb 1970.)

LUKA BOTI

Sva Boti eva djela prožeta su tematskim i stilsko-izražajnim jedinstvom. Izlazila su ovim redoslijedom: *Pobratimstvo* (1854), tri kratke pjesme (*Što e meni cv'je e svakojako?*, *Tri muke bjeguncima*, *Srb ide u rat* (1854) te *Dilber Hasan* (1854), *Bijedna Mara* (1861), *Govor u Hrvatskom saboru* (1861) i *Petar Ba i* (1862).

Prvu fazu Boti eva rada karektirizira jaka tendencija ka nasljedovanju usmene književnosti (*Pobratimstvo* i *Dilber Hasan*). Narodna pjesma potaknula je njegove motive i pripremila fabularnu okosnicu, a kompozicijsku shemu obradio je sam (u *Bijednoj Mari* nalazimo npr. likove usmene predaje, brata i sestru Omera i Merimu (Melku)). U dvama tiskanim djelima druge stvaralačke faze Boti je motiviran mletačkim kronikama o životu u Splitu i Dalmaciji u 16. st.

[...]

Po sudu književne kritike *Bijedna Mara* predstavlja cjelovito i dotjerano djelo za koje je motivaciju Boti pronašao u talijanskom ljetopisu iz druge polovice 16. st. o životu u Splitu i okolici. To je romantičarski ep sastavljen od 6 pjevanja u desetercima (2743 stiha) koji obrađuje nesretnu i zabranjenu ljubav dvoje mladih: lijepog muslimana Adela Seimovića i Splitanke Mare. Prema motivima, stilskim i izražajnim obilježjima, djelo može biti uzorak kasnog hrvatskog književnog romantizma. O svojim ljudskim i umjetničkim težnjama Boti progovorio preko četiri svoja muška lika: Radmilovića, Hasana, Adela i Ba i a: oni su preosjetljivi, nezadovoljni, hiroviti, odlučni u htijenjima, ali nesposobni dovršiti započetu akciju.

U djelima najčešće koristi motive sna, rodoljublja, pejzaža, mora, satanizma, pobune i suvišnosti. Motivi se često međusobno isprepliću, čime je često postignuta simultanost motivskih skupina.

Kao Primorac, Botić često tematizira more, snažnije od bilo kojeg hrvatskog romantičara, što je osobito vidljivo u *Bijednoj Mari* i *Petru Baćini*.

Botićovo djelo pokazuje sve odlike europskog književnog romantizma, a romantičarski svjetonazor izgradio je preko svojih likova: snažan kult individualizma, ispunjenje osjećajem suvišnosti, kidanje općih društvenih konvencija (u potrazi za istom slobodom ljubavi). Sve to su eminentno romantičarski motivi.

Pisao je leksikom hrvatskoga jezika svoga vremena kojega je već karakterizirala stabilna norma i koji je bio sposoban izraziti sve obavijesne i stilističke nijanse, budući da je bio temeljen na hrvatskoj usmenoj i pisanoj književnoj tradiciji koju je Botić svjesno slijedio i u njoj ostavio prepoznatljiv biljeg. U njegovom djelu daju se naslutiti utjecaji Marulića, Gundulića, Kačića te njemu najdražeg – Mažuranića; osobito kada razmišlja o dobru i zlu, pravdi i nepravdi, ovjeku i Bogu, srcu i udesu ljudskom.

Svoje književne suvremenike (osobito suradnike Nevena) nadvisio je i talentom i književnim ostvarajem, ali njegove lirске fragmente, osim Preradovića, sve do Kranjčevića i njegovih Bugarkinja nitko nije slijedio.

Botićeva „zavičajna duhovnost“, „crne slutnje“ i nostalgija za zavičajem, naravno s drukčijom intonacijom i tehnikama, osjećati se u hrvatskoj poeziji sve do našega vremena. (Stipe Botić: pogovor *Bijednoj Mari*, NZMH, Zagreb, 1996.)

AUGUST ŠENOVA

Već kao gimnazijalac Šenoa piše stihove na njemačkom i hrvatskom jeziku (*Budi svoj!*). Šenoine su pjesme, zahvaljujući sugestivnosti i tematskoj i idejnoj primjerenosti zahtjevima širokog kruga čitateljstva i povijesnom trenutku, bile vrlo popularne. To se osobito odnosi na povjestice (*Smrt Petra Svačića*, *Propast Venecije*, *Prokleta klijet*, *Postolar i vrag*, *Kugina kuga*, *Kamenjci svatovi*) - lirsko-epске pjesničke tvorevine nastale na motivima starih legendi, narodnih predaja i povijesnih događaja s izrazito nacionalno-rodoljubnom idejom i osloncem na tradicionalnu poeziju ilirskog pokreta. Šenoj je bilo važno da književnost i nacionalni osjet dođu do puka, kako bi se u vrstio narodni duh hrvatskog naroda te da se puk obrazuje i itaju i ono što razumije (eminentno prosvjetiteljska namjera). Bez obzira na tematiku, i kad su izrazito povijesne (*Smrt Petra Svačića*) ili politički prigodne (*Munja od Gabele*) ili motivacijsko

misaone (*Budi svoj!*), Šenoine su pjesme uvijek rezultat napora da se hrvatski stih oslobodi i mažurani evske formule i preradovi evske patetike.

DRAMA U RAZDOBLJU PROTOREALIZMA

FRANJO MARKOVI

Drama *Karlo Drački* (Vijenac, 1872) ima vidljivu antiklerikalnu i antipapinsku crtu. Nastala je 1872., nakon Strossmayerova istupa na Vatikanskom koncilu, a možda i u rezonanciji karbonarskih i masonskih ideja. Naslovni junak je snažna i samosvjesna individualnost, prosvijećeni vladar koji se bori za slobodu čovječanstva, «da uskrisi čovjeka iz mračnih raka stoljetnih». U tu povijesnu fresku Marković unosi i aktualne domoljubne opservacije¹. Iznosi i problem hrvatske orijentacije prema Rimu, odnos papinstva prema Hrvatima i prirodno pravo naroda na slobodu. Karlo Drački je otvoreni borac protiv papinskog autokratstva i presizanja na svjetovnu vlast. U njemu je izražena ideja slobodoumlja u duhu tadašnjih obzirnih tendencija kulturnog liberalizma. To je borba između dogmatizma i slobodne volje, za ideju renesansne misli, koja se opire tamnim strastima srednjega vijeka. Djelovanje Karla Dračkog prožima duh renesanse i ideja duhovnog oslobođenja čovjeka. Kao i druga njegova tragedija *Benko Bot*, i *Karlo Drački* spjevan je u jampskom kvinaru, s klasičnim ritmom te predstavlja kultiviranje visokog stila u našoj tragediji.

(Mirko Tomasovi : *TRADICIJA I KONTEKST*, Zagreb 1988.)

AUGUST ŠENOA

Nove političke prilike (slom Bachova aposlutizma) odrazile su se i u životu kazališta: poslije izгона njemačkih glumaca i prekida njemačkih predstava, 24. 11. 1860., trebalo je izgraditi hrvatski repertoar i odgojiti novi glumački pomladak. Poslove dramaturga i upravitelja obavljao je Demeter. Mladi Šenoa i stari Demeter mnogo su se puta našli u žestokim međusobnim okršajima, ustajući jedan protiv drugoga u člancima. Među njima je osobito poznat Šenoin članak *O hrvatskom kazalištu* (1866). Šenoa želi da od hrvatskog kazališta nastane hram umjetnosti, a ne vašarska komedija ili obično provincijsko kazalište. Također smatra da prednost treba dati slavenskim piscima (tu također do izražaja dolazi njegova sveslavenska težnja), a od neslavenskih se najviše zalaže za Molièrea i Shakespearea.

---

¹ «Odhrvat se Mađžarom naš je cilj – drugovat s njimi ne možemo nikad!»

Uza sav otpor kazališnih krugova protiv Šenoe, njegov ugled je ipak pomalo rastao te je 1868. postao i članom kazališnog odbora, a uskoro i artistički ravnatelj kazališta. Njegove *kazališne kritike* sastavni su dio gradiva za povijest hrvatskog kazališta. U njima je obraćao pažnju i na teškoće s kojima se uprava borila zbog nedostatnih financijskih sredstava, borio se protiv ukidanja opere, a u drami je pazio i na kvalitetu komada, i na jezik prijevoda, i na igru glumaca. One nam i danas daju dobar uvid u tadašnji život kazališta.

Ipak, iako je kazalištu i drami pridavao velik značaj i u njima prepoznao prosvjetiteljski potencijal, August Šenoa je u svom širokom opusu napisao tek jednu dramu – komediju *Ljubica* koju ondašnja kritika nije dobro dočekala (nazvavši je dramatiziranim feljtonom). Međutim, pravi razlog odbacivanja drame *Ljubice* (kako u kritici, tako i u publici) jest Šenin krajnje realistički pristup i dramatizacija stvarnih događaja, odnosno prepoznavanje ondašnje zagrebačke društvene „elite“ u dramskim događajima, komičnim intrigama i ironijski aspektiranim portretima. Šenoa je naš prvi pisac koji je svjesno zahtijevao realističku metodu i realističku koncepciju u stvaralaštvu. Možda to nigdje nije toliko očit kao u njegovu dramaturškom radu: posve je odbacio pseudoromantiziranu dramu preuzetu iz njemačke književnosti i uveo na našu pozornicu realističku, francusku i rusku dramu. Kao što je i govorio o dva puta u književnost – odgojnome i beletrističkome, tako je i stvarao na dva načina: pisao je tzv. literaturu za puk, ali i književnost u kojoj nije pravio ustupke niateljskoj publici sentimentalistima i epizodama, već je pokušao u i u psihologiju svojih junaka snagom istinskog umjetnika.